

DOI 10.26565/2227-6521-2026-56-08

УДК 316.74:2

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТАТУСНОЇ (НЕ)КОНСИСТЕНТНОСТІ З РЕЛІГІЙНИМ ЗНАННЯМ ЖИТЕЛІВ УКРАЇНИ: ДОВОЄННИЙ ТА ВОЄННИЙ КОНТЕКСТ

Ташченко Анна Юріївна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. Глушкова 4-д, Київ, 03022, Україна, e-mail: anna.tashchenko@knu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6038-7337>

Федоренко Ольга Олександрівна – кандидат соціологічних наук, асистент кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. Глушкова 4-д, Київ, 03022, Україна, e-mail: oo.fedorenko@knu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7373-2200>

Горобчук Богдан Дмитрович – кандидат соціологічних наук, асистент кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. Глушкова 4-д, Київ, 03022, Україна, e-mail: bohdan.horobchuk@knu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0006-0730-7672>

У статті досліджується взаємозв'язок статусної (не)консистентності та релігійного знання жителів України в умовах довоєнного та воєнного контекстів. Підкреслюється, що актуальність дослідження зумовлена масштабними соціальними трансформаціями, що відбуваються в українському суспільстві під впливом пострадянських змін, ринкових реформ, гібридної та повномасштабної війни РФ проти України. Зазначається, що в умовах екзистенційної загрози релігія дедалі частіше виступає не лише формою ідентичності, а й механізмом символічної підтримки, моральної орієнтації та інтерпретації суспільної реальності. Акцентується увага на феномені статусної неконсистентності, тобто невідповідності між рівнем освіти та рівнем матеріального становища, що може формувати специфічні соціальні установки, відчуття несправедливості та компенсаторні стратегії, пов'язані з релігійністю. Визначається мета статті, а саме виявлення спільних і відмінних рис релігійного знання серед різних статусно-консистентних і статусно-неконсистентних категорій населення України, а також аналіз впливу кризових суспільних процесів на релігійно-політичні уявлення громадян. Презентується теоретична база дослідження: концепції статусної консистентності П. Сорокіна, Г. Ленські та їхніх послідовників, а також підходи до аналізу релігійності, секуляризації та постмодернізації Р. Інелгарта, Х. Казанови, Ч. Тейлора та інших дослідників. Зазначається, що емпіричною базою дослідження виступили дані Світового дослідження цінностей (World Values Survey) за 1996, 2006, 2011 та 2020 роки. Підкреслюється, що в межах аналізу даних цього дослідження було сформовано п'ять комбінованих статусних категорій населення: низькі, середні та високі консистентні статуси, а також освітньо-дохідна та дохідно-освітня неконсистентність. Здійснюється операціоналізація релігійного знання завдяки виокремленню таких його ознак, як ставлення до ролі релігійних лідерів в інтерпретації законів, співвідношення науки і віри, а також оцінка припустимості фізичного насильства у шлюбі як опосередковано пов'язаного з релігійними уявленнями питання. Наголошується, що результати дослідження засвідчили наявність статистично значущих відмінностей між різними статусними категоріями щодо всіх розглянутих аспектів релігійного знання. Зазначається, що у 2006 році українське суспільство демонструвало відносно однаковість у підтримці секулярного розмежування релігії та права, проте вже у 2011 і особливо у 2020 році простежується посилення внутрішньої поляризації, насамперед серед громадян із високими консистентними статусами та представників дохідно-освітньої неконсистентності. Доводиться, що в умовах війни, пандемії COVID-19, кризи довіри до державних та експертних інституцій релігія дедалі частіше сприймається як джерело морального авторитету та соціальної стабільності навіть серед найбільш освічених і матеріально забезпечених груп населення. Доводиться, що у кризових умовах найбільш ресурсні та найменш ресурсні статусні групи частіше схилилися до підтримки віри як важливого джерела підтримки та пояснення реальності, тоді як носії «вигідної» статусної неконсистентності демонстрували більш виражену орієнтацію на науку. Акцентується на зростанні толерантності до домашнього насильства у 2020 році, що може бути зумовленим загальною соціальною напруженістю, кризою екзистенційної безпеки та поверненням до жорсткіших соціальних норм у кризових умовах. Робиться висновок, що статусна (не)консистентність впливає на когнітивний вимір релігійності та демонструє, що релігійне знання в сучасній Україні формується під впливом багатовимірності соціальної структури, воєнних та кризових процесів, а також суспільної невизначеності. Підкреслюється, що результати здійсненого дослідження відкривають перспективи подальшого вивчення релігійності, соціальної резильєнтності та трансформації ціннісних орієнтацій українського суспільства в умовах тривалих кризових викликів.

Ключові слова: статусна (не)консистентність, релігійне знання, релігія, демократія, наука, віра, домашнє насильство, деприватизація релігії, війна, Світове дослідження цінностей (WVS).

Для цитування: Ташченко А. Ю., Федоренко О. О., Горобчук Б. Д. Взаємозв'язок статусної (не)консистентності з релігійним знанням жителів України: довоєнний та воєнний контекст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2026. Випуск 56. С. 74-85. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2026-56-08>

How to Cite: Tashchenko, A., Fedorenko, O., & Horobchuk, B.. (2026). 'The Interrelation Of Status (In)Consistency With Religious Knowledge Among Residents Of Ukraine: Pre-War And Wartime Context'. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods.* 56. pp. 74-85. doi: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2026-56-08> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Сучасна Україна перебуває в епіцентрі масштабних історичних зрушень, що не мають аналогів у новітній історії Європи. Ці процеси, що розпочалися зі здобуттям незалежності та переходом до ринкових відносин, сьогодні набули екзистенційного виміру в умовах повномасштабної війни. В умовах загрози життю релігія перестає бути просто маркером ідентичності – вона трансформується на інструмент інтерпретації реальності. Водночас особливої ролі набуває такий феномен, як статусна неконсистентність, що може створювати соціальне напруження і підштовхувати до пошуку компенсаторних механізмів. Одним із елементів таких механізмів виступає специфічна форма релігійного знання – міра поінформованості людини про її віросповідання, базова складова релігійності, що мала у пересічних вірян в Україні переважно обрядовий характер, фокусуючись на ритуалах, а не на глибоких історико-догматичних засадах. Особливого драматизму цій ситуації додає війна. Зсуви у багатовимірній соціальній структурі неминуче реконфігурують символічний простір, в якому релігія посідає одне з центральних місць. Водночас статусна неконсистентність, породжуючи почуття дискомфорту та соціальної несправедливості, потенційно підштовхує до пошуку внутрішньої стабільності через глибше занурення в релігію. Тому нинішні українські реалії вимагають окремого аналізу релігійного знання як системи орієнтирів, а саме його відмінностей у різних статусних категорій жителів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення статусної неконсистентності започаткували П. Сорокін [1] та Г. Ленські [2], у постсоціалістичному контексті – В. Майковські та В. Весоловські [3; 4]. В українському соціологічному дискурсі, зокрема такі дослідники, як Н. Коваліско [5] та О. Кузьмук [6], продемонстрували стійкість масової розбіжності між освітнім та матеріальним статусами в умовах трансформаційних процесів, а А. Яковенко, Ю. Яковенко та А. Ташченко довели їхній взаємовплив на релігійні погляди [7].

Соціологічний аналіз українського сьогодення неможливий без урахування феномену соціальної амбівалентності, зокрема специфічної «релігійної амбівалентності», що проявляється у напрузі між декларативною та практичною релігійністю: вітчизняні дослідники показують, що високий рівень самоідентифікації віруючими часто поєднується із фрагментарним релігійним знанням [8]. Важливо зрозуміти, як це корелює зі змінами у соціальній ієрархії, зокрема з явищем статусної неконсистентності. Значний масив вітчизняної та зарубіжної соціологічної літератури про релігійність присвячено аналізу релігійної сфери крізь призму макросоціальних та політичних процесів [9–12], а релігійне знання обґрунтовано як один із ключових компонентів релігійності [13]. Нещодавня попередня розвідка А. Ташченко та О. Федоренко фокусувалася на релігійній вірі та мотивації крізь призму статусної (не)консистентності [14], але попри це зв'язок між багатовимірною статусною структурою та когнітивним виміром релігійності залишається недослідженим.

Отже, **метою нашої статті** є виявлення спільних і відмінних рис у релігійному знанні серед різних консистентних та неконсистентних статусних категорій в Україні задля розуміння впливу війни на релігійно-політичні погляди.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтуючись на попередніх теоретично розлогіх дослідженнях статусної (не)консистентності та релігійності в Україні [7; 14], результати котрих ми прагнемо доповнити емпірично обґрунтованим розглядом співвідношення релігійного знання та різних освітньо-дохідних комбінацій у соціальній структурі, ми звертаємося до тих хвиль Світового дослідження цінностей (англ. World Values Survey, надалі у тексті – WVS), що проводилися до та під час гібридної війни в Україні. Компонент «релігійне знання» ми визначаємо за допомогою запитання про тлумачення законів релігійними лідерами як ознаки демократії (код E225 у WVS) і покладання на науку та на віру (код E220 у WVS); також ми хочемо перевірити, чи пов'язана статусна (не)консистентність із переконаннями стосовно припустимості фізичного насильства у шлюбі (змінна F199, тут ми припускаємо опосередкований зв'язок із релігійністю і відносимо це до потенційного «релігійного знання»). Для визначення відповідного аспекту релігійності жителів України ми обрали ті запитання з WVS, що були наявні мінімум у трьох із чотирьох

обраних хвиль WVS та стосувалися водночас і релігійного, і політичного поля. Ми виокремлюємо три категорії статусно консистентних респондентів і дві категорії статусно неконсистентних респондентів:

- 1) низький рівень і освіти, і доходу (низькі консистентні статуси, див. таблицю 1 – НКС);
- 2) середній рівень і освіти, і доходу (середні консистентні статуси, див. таблицю 1 – СКС);
- 3) високий рівень і освіти, і доходу (високі консистентні статуси, див. таблицю 1 – ВКС);
- 4) освітній статус вище за матеріальний статус (високий рівень освіти і середній або низький рівень доходу, а також середній рівень освіти і низький рівень доходу – освітньо-дохідна неконсистентність, див. таблицю 1 – ОДН);

5) матеріальний статус вище за освітній статус (високий рівень доходу і середній або низький рівень освіти, а також середній рівень доходу і низький рівень освіти – дохідно-освітня неконсистентність, див. таблицю 1 – ДОН).

Поділ респондентів у відповідності з різними видами статусної консистентності і статусної неконсистентності здійснено нами на основі змінних X025R (рівень освіти, узагальнений у масиві даних трьома категоріями – «низький», «середній» та «вищий») та X047R_WVS (рівень доходу, узагальнений у масиві даних трьома категоріями – «нижчий», «помірний» та «високий»). Після повномасштабного російського вторгнення опитування на території України ще не відбулося, тому ми використовуємо останній наявний збірний масив «WVS time-series data-set for the period 1981-2022» [15] з акцентом на даних по Україні. Дані по Україні загалом доступні за 1996, 1999, 2006, 2008, 2011 та 2020 рр., однак необхідні змінні щодо рівня освіти та рівня доходу наявні лише у хвилях 1996, 2006, 2011 та 2020 рр., тому ми розглядаємо результати опитування лише за відповідні чотири роки.

Перевірка значущості відмінностей виконувалася за допомогою методу Монте-Карло з огляду на недостатню наповненість частини комірок для застосування класичного тесту хі-квадрат (а спочатку була спроба застосувати саме його). Надалі у Таблиці 1 усі дані подано у %, позначка «***» означає статистичну значущість відмінностей на рівні 0,001, «*» – значущість відмінностей на рівні 0,05, «-» – відсутність значущих відмінностей. Виділення напівжирним накресленням зроблені як для привернення уваги до значущих відмінних часток, так і з метою ілюстрації статистично значущих відмінностей всіх статусно консистентних і статусно неконсистентних типажів населення одне від одного крізь 1996–2020 рр. Ми знайшли, що за всі хвилі між різними типами респондентів як такими була наступна значущість відмінностей:

1) міра згоди із твердженням про інтерпретацію законів релігійними лідерами як істотну рису демократії – значущість на рівні 0,001;

2) міра згоди із твердженням про надмірне покладання на науку і недостатнє на віру – значущість на рівні 0,01;

3) міра згоди із твердженням про припустимість побиття чоловіком дружини – значущість на рівні 0,001.

Отже, навіть якщо у якомусь конкретному році вони не проявилися, у цілому є підстави говорити про загальний портрет кожної комбінованої статусної категорії, що заслуговуватиме окремого розгляду у наступних розвідках. У даній статті ми розкриємо лише конкретні аспекти релігійного знання, що стосуються інтерпретації законів, пріоритетності науки чи віри та відносин у шлюбі (див. Таблицю 1).

Таблиця 1.

Відмінності у релігійному знанні жителів України з різними комбінованими статусами (освіта + дохід), % серед тих, хто відповів на питання про свої статуси

Table 1.

Differences in religious knowledge of residents of Ukraine with different combined statuses (education + income), % among those who answered the question about their statuses

Рік WVS	Консистентність статусів	Міра згоди із твердженнями за 10-бальною шкалою									
		<i>«Релігійні авторитети інтерпретують закони» [як риса демократії]</i>									
		Неістотно	2	3	4	5	6	7	8	9	Істотно
2006 (-)	НКС	23,1	46,2	0	7,7	15,4	0	0	0	0	7,7
	СКС	14,9	9,5	11,1	9,5	18,7	14,1	7,6	6,9	4,6	3,1
	ВКС	12,5	8,3	4,2	8,3	16,7	16,7	8,3	12,5	4,2	8,3
	ОДН	20,3	9,4	14,2	9,1	16,7	10,3	5,3	4,3	3,2	7,3
	ДОН	15,8	10,5	26,3	0	15,8	5,3	5,3	5,3	5,3	10,5
2011 (*)	НКС	14	9,3	14	11,6	23,3	2,3	11,6	4,7	7	2,3
	СКС	23,6	8,6	13,5	12,3	14,8	8,6	6,2	6,7	1,7	4,1
	ВКС	27,3	13,6	4,5	4,5	9,1	13,6	11,4	6,8	4,5	4,5
	ОДН	28,6	12,8	12,9	10,1	12,6	7	4,8	4	1,5	5,7

Рік WVS	Консистентність статусів	Міра згоди із твердженнями за 10-бальною шкалою									
		«Релігійні авторитети інтерпретують закони» [як риса демократії]									
	ДОН	19,3	12,3	12,3	17,5	10,5	7	10,5	1,8	1,8	7
2020 (***)	НКС	33,3	2,1	2,1	2,1	20,8	6,3	10,4	12,5	2,1	8,3
	СКС	24,8	4,8	9,6	6,4	12,8	12,8	8	5,6	0,8	14,4
	ВКС	22,7	4,5	11,4	9,1	2,3	9,1	11,4	11,4	13,6	4,5
	ОДН	31,7	7,3	7,8	6,5	13,4	8,1	4,4	4,4	4,2	12,3
	ДОН	11,7	11,7	15	1,7	18,3	10	11,7	11,7	5	3,3
		«Ми надмірно покладемося на науку і недостатньо – на віру»									
		Цілком не погоджуюся	2	3	4	5	6	7	8	9	Цілком погоджуюся
2006 (-)	НКС	0	0	6,3	12,5	0	6,3	12,5	50	12,5	
	СКС	8,1	5,2	3,2	6,8	11	13,5	12,9	11	12,3	16,1
	ВКС	0	3,8	3,8	11,5	19,2	19,2	3,8	15,4	19,2	3,8
	ОДН	6,8	5,3	5,3	6,8	15	11,7	13,6	14	9,3	12,3
	ДОН	4,5	9,1	4,5	4,5	13,6	9,1	9,1	22,7	9,1	13,6
2011 (-)	НКС	4,7	2,3	9,3	9,3	23,3	11,6	4,7	11,6	16,3	7
	СКС	6	2,8	10,3	8,2	19,7	12,7	11,2	11	8,4	9,6
	ВКС	11,4	4,5	6,8	9,1	6,8	18,2	18,2	6,8	13,6	4,5
	ОДН	7,9	4	8,8	7,2	19,1	12,1	11,1	10,6	6,7	12,4
	ДОН	6,8	5,1	1,7	8,5	27,1	6,8	10,2	6,8	10,2	16,9
2020 (***)	НКС	8,3	0	4,2	10,4	8,3	8,3	8,3	20,8	4,2	27,1
	СКС	2,8	2,1	5,7	6,4	14,9	16,3	13,5	11,3	13,5	13,5
	ВКС	12	10	10	6	8	8	8	12	24	2
	ОДН	7,6	4,3	5,6	5,6	16,5	15,8	13,3	11,4	7,7	12,3
	ДОН	7,8	4,7	10,9	3,1	20,3	9,4	6,3	15,6	10,9	10,9
		«Чоловік б'є свою дружину»									
		Ніколи не виправдано	2	3	4	5	6	7	8	9	Завжди виправдано
2006 (-)	НКС	95	0	5	0	0	0	0	0	0	0
	СКС	71	9,1	5	2,2	6,6	3,8	0,9	0,3	0	0,9
	ВКС	50	0	7,7	3,8	11,5	19,2	3,8	3,8	0	0
	ОДН	73	7,3	4,5	2,3	5,1	3,9	2,3	1,1	0,4	0,2
	ДОН	80	0	5	0	10	0	0	5	0	0
2011 (*)	НКС	67,4	7	4,7	4,7	7	4,7	0	2,3	2,3	0
	СКС	72,1	12,3	6,9	2,6	3,5	1,3	0,4	0,2	0,2	0,6
	ВКС	61,4	6,8	4,5	6,8	11,4	4,5	2,3	2,3	0	0
	ОДН	73	11,7	4,4	2,9	3,2	1,6	0,9	1	0,5	0,9
	ДОН	65,5	15,5	3,4	5,2	0	1,7	5,2	3,4	0	0
2020 (*)	НКС	73,8	8,2	3,3	4,9	6,6	3,3	0	0	0	0
	СКС	58,3	9,3	11,3	10,6	6	2,6	0,7	0	0,7	0,7
	ВКС	45,8	20,8	8,3	6,3	4,2	4,2	8,3	0	0	2,1
	ОДН	65,3	12	9	3,6	3,3	2,1	2,3	1,5	0,3	0,6
	ДОН	51,4	10	12,9	7,1	7,1	7,1	2,9	0	1,4	0

Джерело даних: розраховано авторами на основі даних WVS

У 2006 р. серед жителів України з різними комбінаціями освітнього і майнового статусу не було значних відмінностей у ставленні до твердження «Істотною рисою демократії є те, що релігійні лідери інтерпретують закони». Можна припустити наявність впливу бажання європейської інтеграції, що передбачала поширення ідеї секулярної правової держави, тому до 2011 р. суспільство було більш одностайним у сприйнятті відокремлення церкви від держави як демократичної норми. Ймовірно, оскільки релігійні організації не були зацікавлені у політизації релігійного дискурсу і не мали помітного політичного впливу [16], їх сприймали як ситуативних і нішевих порадників із моральних питань, тоді як законодавство та юридичні тонкощі демократії – як нейтральну базу для всіх, де правова секулярність є нормативним стандартом. Це підтверджують зокрема дані Центру Разумкова [17]: релігія в Україні виконує переважно етичну функцію, її вплив на політику зростає лише у кризові періоди. Відповідно, і релігійних лідерів сприймали як моральних авторитетів, а не як учасників правотворчого процесу. Отримані нами розподіли даних для хвилі 2011 р. і пізніше, попри значні частки на

користь підтримки неістотності релігійних інтерпретацій законів серед громадян із усіх статусних категорій, свідчать про наявність протиріч із закладеною у WVS теорією постмодернізації цінностей [18], особливо що стосується зміни ролі релігії в політичному житті.

Так, згідно з теоретичною рамкою WVS, освіченіші та заможніші громадяни мали би бути більш схильними відокремлювати релігію від політики, бути прихильниками секулярної моделі демократії та орієнтуватися на світські інституційні механізми регуляції суспільного життя, а менш освічені і бідніші – частіше підтримувати широке залучення релігійних авторитетів як експертів зі справедливості, захисників традиційних цінностей та інтеграторів релігійних норм у суспільне життя. Однак в Україні це помітно лише у 2011 р., і то лише частково: громадяни з низькими консистентними статусами дійсно сукупно частіше проти розмежування права і релігії, але водночас громадяни з найсильнішою соціальною позицією (високі консистентні статуси) і громадяни з «вигідною» неконсистентною комбінацією (дохід вищий за освіту) «наздоганяють» їх у переконанні в істотності інтерпретації законів релігійними лідерами. Це цілком вписується у загальний тренд сприйняття церков як суб'єктів, які прагнуть виходити у світ і вдосконалювати відносини між людьми, а не закритися у собі і всіх засуджувати. На підтвердження даного тренду можна згадати, що якраз у цей час та у наступні роки у різноманітних інтелектуальних полях в Україні релігію активно досліджували як потужну силу для творення нації, держави та демократії зокрема [19], запоруку формування громадянського суспільства та його сталого розвитку [20], чинник системних змін у суспільстві [21], повноцінного учасника медіапростору та масової культури [22] тощо. Дані результати можна додатково інтерпретувати у світлі підходу соціолога релігії Х. Казанови [23]: у його концепції секулярність не обов'язково означає витіснення релігії з суспільного простору, а радше фіксує відокремлення релігійних інституцій від державної влади та права за одночасної можливості «деприватизації» релігії. З цієї перспективи зростання підтримки ідеї участі релігійних лідерів в інтерпретації законів серед окремих ресурсних статусних груп не свідчить про відмову від демократичної чи секулярної моделі, а радше відображає сприйняття релігії як легітимного морального авторитета у публічній сфері в умовах соціальної невизначеності та криз.

У 2020 р. ситуація на перший погляд «перевертає» інглігартівську логіку постмодернізації, бо освіта і багатство частіше стають гарантіями прихильності до релігійної інтерпретації, ніж їхня нестача. Разом із тим помітно, що всі статусні категорії, крім носіїв дохідно-освітньої неконсистентності, проходять через помірну внутрішню поляризацію (котру громадяни з вищим за освіту матеріальним статусом пройшли ще у 2011 р.). Ми вважаємо можливим пояснити це тим, що відповідно до очікувань у контексті ринкової економіки дохідно-освітня неконсистентність є успіхом («ти вклав менше зусиль і отримав більшу винагороду»), а її носії – своєрідною елітою, тож вони першими тестують успішність різних церков у альтернативному просторі – на предмет декларованих релігійних чеснот (любов, добро, безкорисливість тощо) і пов'язаних із ними світських досягнень (забезпечення підтримки, реалізація солідарності, гідність довіри тощо). Отже, і саме вони першими дійшли до різних досвідів і різних висновків, бо у зв'язку з війною РФ проти України пошук моральної опори у додачу до принципів секулярного життя перевірявся на стійкість масовою публічною критикою громадянської та політичної активності релігійних лідерів. До того ж нагадаємо, що, згідно з позицією Ч. Тейлора, зростання освіти та доступу до інформації створює простір конкуренції світоглядних інтерпретацій, для позначення чого він навіть вводить термін «перехресні тиски» (cross-pressures), згідно з яким сучасні індивіди одночасно перебувають під впливом секулярних і релігійних імперативів [24]. Поляризація відповідей у 2020 р. серед різних статусних груп може бути інтерпретована як емпіричний прояв таких крос-тисків, посиленних війною, пандемією та кризою довіри до експертних знань.

Ідеологія WVS, як ми вже згадували, ґрунтується на тому, що доступ до освіти та інформації має відштовхувати від релігійного бачення світу, і громадяни з вищою освітою частіше підтримуватимуть ідею світської держави. Ми ж тут хочемо звернути увагу, що важливим є скоріше характер інформаційного супроводу реакції релігійних інституцій на зростання соціальної нерівності та їхньої власної політичної мобілізації. Як слушно зауважує Л. Кочетов, «[р]елігія і право, як соціальні феномени, перебувають у найтіснішому зв'язку, взаємодії і протидії. Взаємовпливи, суперечності релігії і права об'єктивно обумовлені, позаяк їх генеза і реальна буттєвість визначаються спільними сферами суспільних відносин, у яких розгортаються складні й нерідко суперечливі зв'язки між ними» [25]. Тобто ані освіта, ані багатство самі по собі, ані їхня узгодженість не виключають переконання, що зберегти релігію як орієнтир за демократичного режиму можливо – тим більше, що завдяки старшим віковим групам в Україні є досвід збереження релігійності навіть в умовах агресивного атеїзму і після нього.

Певною мірою дані висновки можна поширити і на подальші результати, а саме – те, що серед людей із різними комбінованими освітніми і майновими статусами у 2006 та 2011 рр. не було значних відмінностей у ставленні до твердження «Ми надмірно покладаємося на науку і недостатньо – на віру», а у 2020 р. вони з'явилися, і знову вирізнялися насамперед дві консистентні статусні категорії – найменш ресурсна (низькі статуси, частіше підтримують покладання на віру, однак є і натяк на поляризацію думок) і найбільш ресурсна (високі статуси, теж помітно частіша підтримка віри і аналогічна та навіть суттєвіша

поляризація думок) – і одна статусно неконсистентна – «вигідна» (вони частіше є прихильниками науковості). На тлі поступового економічного зростання науку вважали універсальною цінністю для представників усіх соціальних груп, і вони з вірою розглядалися як взаємодоповнювані, а не протиставлені явища; держава та церква активно співпрацювали у сфері просвітництва, і формально висока релігійність українців несуперечливо поєднувалася із прагматичним ставленням до науки як інструменту модернізації (зрештою, суперечність була глобально підтверджена лише між глибокою залученістю у релігію та науковою грамотністю [26]). Але коли у 2020 р. Україну, крім війни, накрила спочатку пандемія COVID-19, релігія залишалася стабільним джерелом істини та заспокоєння, тоді як до науки, світських експертів, держави та сфери охорони здоров'я виникала недовіра через мінливі прогнози та настанови.

Згідно з класикою теорій секуляризації та постмодернізації варто було очікувати, що освіченіші та заможніші громадяни як більш вільні у можливостях турботи про життя та здоров'я і більш цифровізовані для доступу до найостанніших та найточніших новин частіше будуть пронауковими, а менш освічені і більш бідні громадяни – частіше орієнтованими на віру як єдиний ресурс виживання та емоційної стабільності; аналогічні засади транслиють навіть у національних доповідях – зокрема що рівень довіри до науки визначає доступ до якісної освіти та інформації [27]. У дійсності ж працює дещо інакша логіка, котру ми бачимо таким чином: розчаровувалися щодо науки частіше ті, хто найгостріше відчув її неспроможність впливати не просто на життя, а на заможне життя чи шанс його мати. Ті жителі України, які жили найкраще порівняно з рештою, вочевидь, не дуже хотіли раптового завершення свого земного благополуччя, і покладання на віру могло забезпечити їм впевненість, що «все буде добре», бо у них вже був досвід «все добре» (точніше навіть – «все краще, ніж у інших»), тоді як представники науки і медицини особливо відчутно для загалу публічно і масово помилялись, сумнівались і агресували. У жителів із низькими консистентними статусами натомість уже мав бути досвід виживання і без передових наукових досягнень (зокрема, на травах, спирті та їх симбіозі у вигляді настоянок – як приклад можна згадати повсякденну практику «дихати спиртом» чи настоянкою календули під час пандемії COVID-19 за аналогією до одного з народних варіантів лікувань звичайних застуд), тому віра цілком природньо (у соціальному сенсі) частіше підтримувала їх у їхніх найгірших статусних умовах, а вони, відповідно, – її.

Найнесподіваніші результати були отримані нами щодо громадської думки про опосередковано дотичну до релігійного знання обставину, а саме про (не)виправданість побиття чоловіком дружини. У 2006 р. у ставленні до зазначеного ще не було соціально-статусних відмінностей за різними комбінаціями освіти і доходу, але у 2011 і 2020 рр. такі відмінності з'явилися, і спочатку був помітним потенційний вплив фактору освіти, однак ближче до сьогодення, у сьомій хвилі WVS, він стає менш яскравим. Причини того, чому наше суспільство у більшості було одностайним у засудженні насильства у шлюбі, зрозумілі: активна діяльність міжнародних організацій з поширення ідей гендерної рівності, кампанії проти домашнього насильства від держави та локальних громадських організацій, впровадження гендерної освіти [28–31] тощо, куди включалися і питання взаємовідносин між чоловіком та жінкою як шлюбними партнерами. Але охоплення ними громадян було нерівномірним, і очікування, що підвищення освітнього рівня і подолання економічної вразливості корелюватиме з нетерпимістю до домашнього насильства, а не толеруванням повної приватизації права на рішення відповідної соціальної проблеми, не виправдалося – зокрема, загальний звіт по даних WVS в Україні у 2020 р. підкреслює, що зріс загальний показник толерування побиття дружини чоловіком [32, с. 15].

Низка гендерних ініціатив та кейсів експертного аналізу (і світського, і церковного) підтверджують, що розгляд відповідної шлюбної ситуації не випадково відноситься і до релігійного знання також, тому що навіть за умов формального сповідання більшістю громадян своїх релігій нові політичні порядки денні все одно оцінюються з точки зору загальновідомих релігійних традицій. Проблема лише в тому, що світські ініціативи та експерти часто намагаються презентувати релігію агресивно і негативно, тобто виключно як інструмент дискримінації (напр., [33–35]), а конструктивні висвітлення програмних соціальних концепцій різних сповідань з боку самих церков (напр., [36–38]) та поглядів релігійних і релігійно-політичних лідерів з боку нецерковних ЗМІ (напр., [39–41]) намагаються знайти між традицією і дійсністю баланс, який не може існувати в одному варіанті для всіх (і це стосується як адресантів, так і адресатів поглядів). Наприклад, навіть у межах міжнародного наукового проекту «Київське православ'я» загальний погляд на ролі чоловіка та жінки і думки про те, як і наскільки церкви мають сприймати сучасну гендерну політику, місцями входять у суперечність (див. [42–45]), а навіть якби і не входили б, то все одно вимагали б власного розсуду кожної окремої людини. Як бачимо, цей розсуд має соціально-статусне забарвлення, і представники найбажаніших соціальних позицій (збалансовані високі рівні освіти і доходу та непропорційно вищий за освіту рівень доходу) частіше схилиються до можливості виправдовування насильства у шлюбі. Прихильники агресивного негативного дискурсу критикували б довгу традицію терпимості до побиття та поділу відповідальності за акт насильства, що і нині виражено у представників старших вікових груп [46], проте це не дає відповіді, що саме схилиє навіть до маленьких сумнівів у неприпустимості фізичного насилля над дружиною людей достатньо забезпечених і освічених (середній рівень і вище).

У будь-якому випадку готовність сприйняття насилля пов'язана з певною логікою справедливості, тобто існує уявлення про певні дії дружини як еквіваленти безальтернативності вирішення конфліктів у шлюбі іншим шляхом, крім завдання їй фізичних ушкоджень. Раніше це було більш характерним для «безкультур'я», результату стихійної соціалізації, де брали гору норми вулиці і право сильного, однак також були присутні прості етичні принципи штибу «б'єш жінку – не чоловік», що сумісно з низькими консистентними статусами. Відповіді респондентів у 2020 р. наштовхують на припущення, що тепер еквівалентність всього лише встановлюється більш «культурно», бо пандемія та війна емоційно виснажують усіх, ефективність родинної комунікації падає, і це часто підштовхує до грубих висновків про можливість досягнення згоди лише криком та кулаком: «Наше суспільство сьогодні існує в умовах стихійного розвитку ринкових відносин, складної економічної ситуації, воєнного стану, недосконалих реформ, матеріальної незабезпеченості та ін., через які людина втратила зовнішні опори, все частіше залишається один на один із своїми проблемами, вимушена опікуватися, перш за все, власними інтересами і потребами, тобто в умовах, за яких руйнуються сталі відносини, стосунки між людьми визначаються зручністю або користю, а в безпосередньому оточенні людина намагається вивільнити простір для безоглядного бажання абсолютної свободи. Все частіше індивідам не вистачає духовних сил для напруги морального почуття і свідомості, необхідних для гармонізації стосунків» [47, с. 217]. Навіть якщо це реалізується лише у загрозливих словах чи тільки подумки, відповідне підґрунтя для коливання громадської думки вже закладено. Жодним чином не виправдовуючи побиття, ми в свою чергу можемо уявити, що на середньому щаблі соціальної структури і вище це можуть бути виправдання на основі як релігійно вкорінених традицій (невиконання дружиною жіночих рольових очікувань), так і специфічної ринкової логіки (зокрема, нанесення родині дуже великих матеріальних збитків з вини дружини).

Водночас додамо, що 2020 рік супроводжувався багатьма кризовими явищами, зокрема відчуттям екзистенційної небезпеки, пов'язаною із поширенням інфекції COVID-19, тому цей фактор також слід враховувати при поясненні готовності сприйняття насилля. Отримані дані про зростання толерантності до домашнього насильства корелюють із тезою Р. Інглгарта, що в умовах зниження екзистенційної безпеки суспільство схильне повертатися до жорстких патріархальних норм як механізму соціального виживання, що сприяє народжуваності, яка, своєю чергою, традиційно підтримується релігійними інститутами [48]. Саме ж виправдання побиття має амбівалентний зв'язок із релігійністю: все залежить від того, відповідно до яких стандартів відбувається його оцінка – ікономії (м'якший підхід, згідно з яким фізичне насильство у шлюбі може вважатися церквою легітимною причиною для розлучення), або акривії (суворіший підхід, згідно з яким фізичне насильство потрібно витерпіти, як і будь-які інші скорботи). Як правило, у церковних документах і релігійно-популярних текстах у ЗМІ наводять акривію (як ідеал), але у кожному конкретному випадку в сучасних умовах священство все частіше застосовує ікономію. Тому, попри реальне пом'якшення ставлення до людської недосконалості та заклики до взаємної любові з боку самих церков, стандарти акривії мають більше шансів бути «видимими» широкому загалу та сприйнятими не як бажані і рекомендовані (для тих, хто воліє і може наслідувати ідеал), а як єдині існуючі і можливі, навіть якщо про вихідний сотеріологічний контекст терпимості широкий загал забуває через незначну частку громадян, дійсно практикуючих релігійну поведінку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Повномасштабна війна актуалізувала релігію як джерело смислотворення та символічної підтримки, що сприяло зростанню інтересу до релігійних інтерпретацій законів та віри як серед статусно консистентних, так і серед статусно неконсистентних категорій населення, однак насамперед вирізнялися саме найменш успішна та дві найбільш успішні комбінації статусів. Результати емпіричного аналізу показали наявність статистично значущих взаємозв'язків між типом статусної конфігурації та релігійним знанням, проте представники всіх комбінованих статусних позицій демонструють нестабільність релігійно-політичних уявлень у проміжку з 2006 по 2020 р., а більшість із них – негативний зсув у розумінні нормальних шлюбних відносин зокрема. Порівняно з результатами попереднього дослідження, присвяченого релігійній вірі та релігійній мотивації [14], виявилось, що статусна (не)консистентність впливає не лише на інтенсивність і смисли віри, але й на когнітивний вимір релігійності.

Водночас отримані результати демонструють доцільність подальших досліджень релігійного знання та інших компонентів релігійності з урахуванням багатовимірності соціальної структури суспільства та контекстів соціальної напруженості, обмеженого доступу до ресурсів, політизації релігійних процесів тощо і, зокрема, специфіки освоєння релігійного простору найуспішнішими з точки зору ринкової економіки неконсистентними статусними категоріями як взірцями для решти. На користь перспективності обраної дослідницької оптики свідчить і ще недостатньо пояснене спостереження, що полярні статусно консистентні категорії (нижча і вища) після переходу з довоєнного у воєнний період всупереч класичній постмодернізаційній логіці «помінялися місцями» з точки зору привабливості для них релігійного доповнення демократії (тобто найбагатші та найосвіченіші громадяни більш зацікавлені, щоб релігійні лідери надавали інтерпретацію законам), а от привабливість доповнення науки вірою розмежувало їх із точністю до навпаки, у більшій відповідності очікуванням від секуляризації. Подальше вивчення статусної

(не)консистентності через пояснення відмінностей у релігійності громадян – зокрема у ще не проаналізованій таким чином релігійній поведінці, що вже тривалий час є найуразливішим місцем релігійності українців і найактуальнішим джерелом (контр)аргументів у протистоянні вірян різних церков, – дозволить глибше зрозуміти не лише подолання труднощів на початку екзистенційних криз [49], але й можливості резильєнтності сучасного українського суспільства у поточних та майбутніх кризових обставинах різної міри інтенсивності.

Список використаної літератури:

1. Sorokin P. A. *Social and cultural mobility*. Free Press of Glencoe Collier-Macmillan, 1964. 645 p.
2. Lenski G. E. Status crystallization: a non-vertical dimension of social status. *American sociological review*. 1954. Vol. 19, no. 4. P. 405. DOI: <https://doi.org/10.2307/2087459>
3. Majkowski W. *People's Poland: patterns of social inequality and conflict*. Westport, Conn : Greenwood Press, 1985. 234 p.
4. Wesolowski W. *Classes, strata and power (RLE social theory)*. Routledge, 2014. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315763699>
5. Коваліско Н. В. Стратифікаційні порядки суспільства: методики та емпіричні розвідки в регіональному розрізі. *Український соціум*. 2010. № 3. С. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2010.03.007>
6. Кузьмук О. М. Статусна узгодженість / неузгодженість статусних позицій соціального класу. *Соціологічні студії*. 2018. № 2(3). С. 49–54. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2013-02-49-54>
7. Yakovenko A. K., Yakovenko Y. I., Tashchenko A. Y. Specificity of religiosity of status-consistent and status-inconsistent youth. *Habitus*. 2020. No. 11. P. 102–110. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.18>
8. Тенін П. Д., Сальнікова С. А. Потенціал застосування поняття довіри до вивчення релігійного поля України в умовах соціальної амбівалентності. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2025. № 2(66). С. 53–63. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337622)
9. Salnikova S., Savelyev Y. The role of political institutions in the religious sphere before and during the Russo-Ukrainian war: national security vs. freedom of religion. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2025. № 38(1). С. 11–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2395265>
10. Паращевін М. Трансформація конфесійного простору України. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: колективна монографія* / ред.: Є. Головаха, С. Макеев. Київ, 2022. С. 120–130. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
11. Casanova J. The three Kyivan churches of Ukraine and the three Romes. *East/West: journal of Ukrainian studies*. 2022. Vol. 9, no. 1. P. 209–234. DOI: <https://doi.org/10.21226/ewjus714>
12. Ваннер К. *Повсякденна релігійність і політика належності в Україні* / пер. з англ. Г. Герасим. Бостон : Academic Studies Press, 2024. 248 с. URL: <https://uplopen.com/reader/books/pdf/10.1515/9798887194776>
13. Сальнікова С. А. Конструювання змісту, особливостей та рівнів вимірювання релігійності (за даними емпіричного соціологічного дослідження). *Український соціум*. 2010. № 4. С. 108–119. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2010.04.108>
14. Tashchenko A., Fedorenko O. «Help my unbelief»: dynamics of religious belief and religious motivation of Ukraine residents with consistent and inconsistent social statuses. *Sociological studios*. 2025. No. 2(27). P. 76–87. DOI: <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2025-02-42-42>
15. World Values Survey Time-Series (1981-2022) Cross-National Data-Set / C. Haerpfer et al. WWSA – World Values Survey Association. DOI: <https://doi.org/10.14281/18241.17>
16. Пасічний Р. Релігія та політика: взаємовідносини в Україні. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: зб. наук. пр. 2007. № 19. С. 126–129. URL: https://vlp.com.ua/files/21_56.pdf
17. Центр Разумкова. *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2021рр.* (Інформаційні матеріали). Київ: Центр Разумк., 2021. 172 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya.pdf
18. World Values Survey Association. Findings & Insights. WVS database. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>
19. *Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України* / В. Войналович та ін. ; ред.: Ю. Левенець та ін. Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/religion-factor_site_148.pdf
20. Бліхар В. С. *Державно-церковні відносини як експлікація дихотомії влади та суспільства у європейській філософії*. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 516 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/67/1/Державно-церковні%20відносини%20як%20експлікація%20дихотомії%20влади%20та%20суспільства.pdf>
21. Паращевін М. Релігія як чинник системних змін у суспільстві: особливості сучасного стану. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. Т. 4. С. 40–54. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.40>
22. Петрушкевич М. С. *Релігійна комунікація у контексті масової культури*. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2018. 408 с. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8680/1/Петрушкевич_2018.pdf
23. Про релігію, секулярність і сучасну демократію – Хосе Казанова. *Релігійна правда*. 14.03.2019. URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=25197>
24. Taylor C. *A secular age*. Harvard University Press, 2007. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674044289>
25. Кочетов Л. Г. Релігія і право як ціннісно-нормативні системи соціального регулювання. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17748458>
26. Gingras Y., Talin K. More religion means less science. An International comparison of the relations between religious beliefs and levels of and attitudes to scientific knowledge. *Physics and society*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2011.12425>
27. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 30-річчя незалежності України)* / О. В. Аніщенко та ін. ; ред. В. Г. Кремень. Нац. акад. пед. наук України, 2021. DOI: <https://doi.org/10.37472/naes-2021-ua>

28. Фулей Т. І. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світі практики Європейського суду з прав людини». Київ : BAITE, 2018. 134 с. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/Gender%20equality.Training%20materials.pdf>
29. Lopez-Treussart T. K., Magdyuk L. Advancing gender equality and women's empowerment in Ukraine through effective development co-operation and finance. 2021. URL: <https://ukraine.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/4/advancing-gender-equality-and-womens-empowerment-in-ukraine-europe>
30. ООН в Україні. Аналітична довідка ООН: гендерно зумовлене насильство. 2021. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20GBV_FINAL%20UKR.pdf
31. NIRAS. Гендерний профіль країни: Україна. ЄС за гендерну рівність: служба допомоги реформам. Оновлений. Європ. Союз, 2023. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2024/03/eu4genderhelpdesk_ukrainegenderprofile_2023-cgp_ukr_v5.pdf
32. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні / Л. Акуленко та ін. ; ред. К. Потапенко. Київ : Укр. центр європ. політики, 2020. 216 с. URL: <https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS-UA-2020-report-WEBSITE.pdf>
33. Гендер, релігія і націоналізм в Україні / Г. Гриценко та ін. ; ред.: Г. Ярманова, Н. Ваховська ; дизайн. О. Брюховецька. Варшава: Heinrich Böll Stiftung Warsaw, 2012. 77 с. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gender-religion-nationalism-in-ukraine-www.pdf>
34. Дудко О. Рух за гендерну рівність у християнстві. *Спільне*. 2014. № 8. URL: <https://commons.com.ua/uk/ruh-za-gendernu-rivnist-u-hristiyanstvi/>
35. Семерин Х. Рада Церков проти рівності: куди віють антигендерні вітри?. *Повага. Сайт кампанії проти сексизму в медіа і політиці*. 15.10.2021. URL: <https://povaha.org.ua/rada-tserkov-proty-rivnosti-kudy-viyut-antygenderni-vitry/>
36. Бориспільська єпархія Української Православної Церкви. Соціальна концепція УПЦ. Відділ соціального служіння та благодійництва Бориспільської єпархії Української Православної Церкви. URL: <https://dobro.church.ua/dokumenti-upc/>
37. Йоник М. Квінтесенція спору про верховенство у шлюбних відносинах. *Православний духовний центр апостола Івана Богослова*. 01.08.2021. URL: <https://orthodox.in.ua/authors-posts/kvintesenciya-sporu-pro-verhovenstvo-u-shlyubnyh-vidnosynah/>
38. Підгребельний Н. Позиція Церкви щодо гендерної рівності. *Офіційний сайт Львівської Духовної Семінарії Святого Духа УГКЦ*. URL: <https://www.lds.lviv.ua/1541955931/>
39. Нойхауз Н., Герич А. Гендерна ідеологія робить те ж, що й комунізм. *Збруч*. 20.08.2018. URL: <https://zbruc.eu/node/82403>
40. Горчинська О., Драус Г. Католицький священник розмірковує про ЛГБТ, гендерну рівність та секс-просвіту – спецпроект. *NV. NV*. 11.11.2021. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/gender-lgbt-ta-seksualna-osvita-ochima-katolickogo-svyashchenika-interv-yu-50123053.html>
41. Колохов Р. Що думає Бог: релігійні діячі Луцька про фемінізм і «позитивну дискримінацію». *Новини Луцька та Волині – Конкурент*. 10.01.2022. URL: <https://konkurent.ua/publication/86638/scho-dumae-bog-religiyni-diyachi-lutska-pro-feminizm-i-pozitivnu-diskriminatsiu/>
42. Калогеропулу-Металліну В. Церква «поруч» з жінкою. *КИЇВСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я | міжнародний науковий проект «Православного Духовного Центру апостола Івана Богослова»*. 28.10.2018. URL: <http://kyiv-pravosl.info/2018/10/28/tserkva-poruch-z-zhinkoyu/>
43. Крікріс П. Церковний погляд на жінку у Святому Письмі. *КИЇВСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я | міжнародний науковий проект «Православного Духовного Центру апостола Івана Богослова»*. 02.11.2018. URL: <http://kyiv-pravosl.info/2018/11/02/tserkovnyj-pohlyad-na-zhinku-u-svyatomu-pysmi/>
44. Горбик С. Християнство у світській державі. Проблема сучасного співіснування. *КИЇВСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я | міжнародний науковий проект «Православного Духовного Центру апостола Івана Богослова»*. 21.10.2018. URL: <http://kyiv-pravosl.info/2018/10/21/hrystyianstvo-u-svitskij-derzhavi/>
45. Мерджанова І. Православне християнство у Східній Європі та виклик самоколонізації. *КИЇВСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я | міжнародний науковий проект «Православного Духовного Центру апостола Івана Богослова»*. 13.08.2022. URL: <http://kyiv-pravosl.info/2022/08/13/pravoslavne-hrystyianstvo-u-shidnij-evropi-ta-vykyk-samokolonizatsiji/>
46. UNFPA в Україні. 68,7% опитаних вважають домашнє насильство неприйнятним: результати дослідження громадської думки. *UNFPA в Україні*. 2023. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news/gbv-perception-survey-results>
47. Ценко М. Б. Моральний контекст сучасного українського суспільства. С. Рахманінов та українська культура : міжнаціональний та полікультурний діалог (до 145-річчя від дня народж. С. В. Рахманінова) ; *Українські національні цінності та їх модернізація в умовах інформаційної цивілізації (до 300-річчя від дня народж. Г. С. Сковороди)*. 2018. Т. 1, № 15. С. 209–218. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19252/1/209-218.pdf>
48. Inglehart R. F. *Religion's sudden decline*. Oxford University Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197547045.001.0001>
49. Денисевич О. Релігія як стратегія подолання труднощів українцями на початку російського вторгнення в Україну у 2022 році. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 4. С. 85–95. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.085>

Статтю отримано 12.01.2026

Статтю рекомендовано до публікації 12.02.2026

Статтю прийнято до друку 25.05.2026

Статтю опубліковано 29.05.2026

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

THE INTERRELATION OF STATUS (IN)CONSISTENCY WITH RELIGIOUS KNOWLEDGE AMONG RESIDENTS OF UKRAINE: PRE-WAR AND WARTIME CONTEXT

Tashchenko Anna – Candidate of Sociological Sciences (PhD in Sociology equivalent), Associate Professor of the Department of Social Structures and Social Relations, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 4-D Hlushkova Ave., Kyiv, 03022, Ukraine; e-mail: anna.tashchenko@knu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6038-7337>

Fedorenko Olha – Candidate of Sociological Sciences (PhD in Sociology equivalent), Assistant Professor at the Department of Social Structures and Social Relations, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 4-D Hlushkova Ave., Kyiv, 03022, Ukraine; e-mail: oo.fedorenko@knu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7373-2200>

Horobchuk Bohdan – Candidate of Sociological Sciences (PhD in Sociology equivalent), Assistant Professor at the Department of Social Structures and Social Relations, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 4-D Hlushkova Ave., Kyiv, 03022, Ukraine; e-mail: bohdan.horobchuk@knu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0006-0730-7672>

The article examines the interrelation between status (in)consistency and religious knowledge among residents of Ukraine within pre-war and wartime contexts. The relevance of the study is determined by the large-scale social transformations taking place in Ukrainian society under the influence of post-Soviet changes, market reforms, and the hybrid as well as full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine. Under conditions of existential threat, religion increasingly functions not only as a form of identity but also as a mechanism of symbolic support, moral orientation, and interpretation of social reality. Particular attention is devoted to the phenomenon of status inconsistency, understood as a mismatch between the levels of education and material well-being, which may shape specific social attitudes, perceptions of injustice, and compensatory strategies associated with religiosity. The purpose of the article is to identify common and distinctive features of religious knowledge among different status-consistent and status-inconsistent categories of the Ukrainian population, as well as to analyze the impact of crisis-driven social processes on citizens' religious and political perceptions. The theoretical framework of the study is grounded in the concepts of status consistency developed by P. Sorokin, G. Lenski, and their followers, alongside approaches to the analysis of religiosity, secularization, and postmodernization proposed by R. Inglehart, J. Casanova, C. Taylor, and other scholars. The empirical basis of the study consists of data from the World Values Survey Association collected in 1996, 2006, 2011, and 2020. Five combined status categories were constructed for the analysis: low, middle, and high status-consistent groups, as well as education-income inconsistency and income-education inconsistency groups. Religious knowledge was operationalized through attitudes toward the role of religious leaders in interpreting laws, perceptions of the relationship between science and faith, and evaluations of the acceptability of physical violence within marriage as an issue indirectly connected to religious beliefs. The Monte Carlo method was employed to test the statistical significance of differences. The findings reveal statistically significant differences among various status categories across all examined dimensions of religious knowledge. The study demonstrates that in 2006 Ukrainian society displayed relative unanimity in supporting the secular separation of religion and law. However, by 2011, and especially by 2020, a growing internal polarization became evident, particularly among respondents with high status consistency and representatives of income-education inconsistency. The authors conclude that under conditions of war, the COVID-19 pandemic, and declining trust in state and expert institutions, religion has increasingly been perceived as a source of moral authority and social stability even among the most educated and materially privileged groups. Special attention is devoted to attitudes toward the relationship between science and faith. The study demonstrates that under crisis conditions both the most resource-rich and the most resource-deprived status groups were more likely to support faith as an important source of emotional support and interpretation of reality, whereas individuals characterized by «advantageous» status inconsistency displayed a stronger orientation toward science. The study also identifies an increase in tolerance toward domestic violence in 2020, which the authors associate with growing social tension, a crisis of existential security, and a return to more rigid social norms under crisis conditions. In conclusion, the authors argue that status (in)consistency significantly affects the cognitive dimension of religiosity. The study demonstrates that religious knowledge in contemporary Ukraine is shaped by the multidimensionality of the social structure, wartime and crisis-related processes, as well as broader social uncertainty. The findings open up prospects for further research into religiosity, social resilience, and the transformation of value orientations within Ukrainian society under conditions of prolonged crisis challenges.

Keywords: status (in)consistency, religious knowledge, religion and democracy, science and faith, domestic violence, deprivatization of religion, war in Ukraine, World Values Survey (WVS).

References:

1. Sorokin, P.A. (1964). *Social and cultural mobility*. Glencoe, IL: Free Press of Glencoe, Collier-Macmillan.
2. Lenski, G.E. (1954) Status crystallization: A non-vertical dimension of social status, *American Sociological Review*, 19(4), pp. 405–413. DOI: <https://doi.org/10.2307/2087459>
3. Majkowski, W. (1985). *People's Poland: Patterns of social inequality and conflict*. Westport, CT: Greenwood Press.
4. Wesołowski, W. (2014). *Classes, strata and power (RLE Social Theory)*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315763699>
5. Kovalisko, N.V. (2010). Stratification orders of society: Methods and empirical studies in a regional perspective, *Ukrainian Society*, 3, pp. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2010.03.007> [in Ukrainian]
6. Kuzmuk, O.M. (2018) Status consistency/inconsistency of status positions of a social class, *Sociological Studies*, 2(3), pp. 49–54. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2013-02-49-54> [in Ukrainian]

7. Yakovenko, A.K., Yakovenko, Y.I. and Tashchenko, A.Y. (2020) Specificity of religiosity of status-consistent and status-inconsistent youth, *Habitus*, 11, pp. 102–110. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.18>
8. Tienin, P.D. and Salnikova, S.A. (2025) The potential of applying the concept of trust to the study of Ukraine's religious field under conditions of social ambivalence, *Bulletin of NTUU «KPI». Political Science. Sociology. Law*, 2(66), pp. 53–63. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337622) [in Ukrainian]
9. Salnikova, S. & Savelyev, Y. (2025). The role of political institutions in the religious sphere before and during the Russo-Ukrainian war: national security vs. freedom of religion, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 38(1), 11–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2395265>
10. Parashchevin, M. (2022). Transformation of Ukraine's confessional space, in Holovakha, Ye. and Makeiev, S. (eds.) *Ukrainian society under the conditions of war. 2022: A collective monograph*. Kyiv, pp. 120–130. Available at: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf> [in Ukrainian]
11. Casanova, J. (2022). The three Kyivan churches of Ukraine and the three Romes, *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, 9(1), pp. 209–234. DOI: <https://doi.org/10.21226/ewjus714>
12. Wanner, C. (2024) *Everyday religiosity and the politics of belonging in Ukraine*. Translated by H. Herasym. Boston: Academic Studies Press. Available at: <https://uplopen.com/reader/books/pdf/10.1515/9798887194776> [in Ukrainian]
13. Salnikova, S.A. (2010). Constructing the content, features and levels of measuring religiosity (based on empirical sociological research), *Ukrainian Society*, 4, pp. 108–119. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2010.04.108> [in Ukrainian]
14. Tashchenko, A. and Fedorenko, O. (2025). «Help my unbelief»: Dynamics of religious belief and religious motivation of residents of Ukraine with consistent and inconsistent social statuses, *Sociological Studios*, 2(27), pp. 76–87. DOI: <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2025-02-42-42>
15. Haerpfer, C. et al. (2022) *World Values Survey Time-Series (1981–2022) Cross-National Data-Set*. World Values Survey Association. DOI: <https://doi.org/10.14281/18241.17>
16. Pasichnyi, R. (2007). Religion and politics: Their interrelations in Ukraine, *The Ukrainian National Idea: Realities and Prospects of Development*, 19, pp. 126–129. Available at: https://vlp.com.ua/files/21_56.pdf [in Ukrainian]
17. Razumkov Centre (2021). Peculiarities of religious and church-religious self-identification of Ukrainian citizens: Trends 2000–2021. Kyiv: Razumkov Centre. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya.pdf [in Ukrainian].
18. World Values Survey Association (n.d.) Findings & insights. WVS database. Available at: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>
19. Voinalovych, V. et al. (2012). The religious factor in the processes of nation- and state-building: The experience of contemporary Ukraine. Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies, *NAS of Ukraine*. Available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/religion-factor_site_148.pdf [in Ukrainian]
20. Blikhar, V.S. (2013). *State–church relations as an explication of the dichotomy of power and society in European philosophy*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. Available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/67/1/Державно-церковні%20відносини%20як%20експлікація%20ди-хотомії%20влади%20та%20суспільства.pdf> [in Ukrainian]
21. Parashchevin, M., (2023). Religion as a factor of systemic social changes: the specifics of current situation. *Sociology: theory, methods, marketing*, (4), 40–54. [January 30, 2026]. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.040> [in Ukrainian]
22. Petrushkevych, M.S. (2018) *Religious communication in the context of mass culture*. Ostroh: Ostroh Academy Publishing House. Available at: https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/8680/1/Петрушкевич_2018.pdf [in Ukrainian]
23. Casanova, J. (2019). On religion, secularity and contemporary democracy, *Religious Truth*, 14 March. Available at: <https://religionpravda.com.ua/?p=25197> [in Ukrainian]
24. Taylor, C. (2007) *A secular age*. Cambridge, MA: Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674044289>
25. Kochetov, L.H. (2025). 'Religion and law as value-normative systems of social regulation', *Bulletin of Humanities*, 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17748458> [in Ukrainian]
26. Gingras, Y. and Talin, K. (2020). More religion means less science: An international comparison of the relations between religious beliefs and levels of and attitudes to scientific knowledge, *Physics and Society*. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2011.12425>
27. Anishchenko, O.V. et al. (2021). *National report on the state and prospects of education development in Ukraine (To the 30th anniversary of Ukraine's independence)*. Kyiv: National Academy of Educational Sciences of Ukraine. DOI: <https://doi.org/10.37472/naes-2021-ua> [in Ukrainian]
28. Fulei, T.I. (2018). *Training materials for the course «Gender equality through the prism of non-discrimination in the light of the case law of the European Court of Human Rights»*. Kyiv: VAITE. Available at: <https://www.osce.org/sites/default/files/Gender%20equality.Training%20materials.pdf> [in Ukrainian]
29. Lopez-Treussart, T.K. and Magdyuk, L. (2021). *Advancing gender equality and women's empowerment in Ukraine through effective development co-operation and finance*. Available at: <https://ukraine.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/4/advancing-gender-equality-and-womens-empowerment-in-ukraine-europe>
30. United Nations in Ukraine (2021). *UN policy brief: Gender-based violence*. Available at: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20GBV_FINAL%20UKR.pdf [in Ukrainian]
31. NIRAS (2023). *Country gender profile: Ukraine*. EU4Gender Equality Reform Helpdesk. Available at: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2024/03/eu4genderhelpdesk_ukrainegenderprofile_2023-cgp_ukr_v5.pdf [in Ukrainian]
32. Akulenko, L. et al. (2020). *World Values Survey 2020 in Ukraine*. Kyiv: Ukrainian Centre for European Policy. Available at: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf [in Ukrainian]
33. Hrytsenko, H. et al. (2012). *Gender, religion and nationalism in Ukraine*. Warsaw: Heinrich Böll Stiftung. Available at: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gender-religion-nationalism-in-ukraine-www.pdf> [in Ukrainian]
34. Dudko, O. (2014). The movement for gender equality in Christianity, *Spilne*, 8. Available at: <https://commons.com.ua/uk/ruh-za-gendemu-rivnist-u-hristijanstvi/> [in Ukrainian]

35. Semeryn, H. (2021). The Council of Churches against equality: Where do the anti-gender winds blow? *Povaha*, 15 October. Available at: <https://povaha.org.ua/rada-tserkov-proty-rivnosti-kudy-viyut-antygenderni-vitry/> [in Ukrainian]
36. Boryspil Eparchy of the Ukrainian Orthodox Church (n.d.) *Social concept of the UOC*. Available at: <https://dobro.church.ua/dokumenti-upc/> [in Ukrainian]
37. Yonyk, M. (2021). The quintessence of the dispute over supremacy in marital relations, *Orthodox Spiritual Center of Apostle John the Theologian*, 1 August. Available at: <https://orthodox.in.ua/authors-posts/kvintesencziya-sporu-pro-verhovenstvo-u-shlyubnyh-vidnosynah/> [in Ukrainian]
38. Pidhrebelnyi, N. (n.d.) The position of the Church on gender equality, Official website of the Lviv Theological Seminary of the Holy Spirit (UGCC). Available at: <https://www.lds.lviv.ua/1541955931/> [in Ukrainian]
39. Neuhaus, N. and Herych, A. (2018). Gender ideology does the same as communism, *Zbruch*, 20 August. Available at: <https://zbruc.eu/node/82403> [in Ukrainian]
40. Horchynska, O. and Draus, H. (2021). A Catholic priest reflects on LGBT issues, gender equality and sex education: A special project, *NV, NV*, 11 November. Available at: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/gender-lgbt-ta-seksualna-osvita-ochima-katolickogo-svyashchenika-interv-yu-50123053.html> [in Ukrainian]
41. Koliukhov, R. (2022). What God thinks: Religious leaders of Lutsk on feminism and «positive discrimination», *Konkurent*, 10 January. Available at: <https://konkurent.ua/publication/86638/scho-dumae-bog-religiyni-diyachi-lutska-pro-feminizm-i-pozitivnu-diskriminatsiu/> [in Ukrainian]
42. Kalogeropoulou-Metallinou, V. (2018). The Church «beside» women, *Kyiv Orthodoxy*, 28 October. Available at: <http://kyiv-pravosl.info/2018/10/28/tserkva-poruch-z-zhinkoyu/> [in Ukrainian]
43. Krikris, P. (2018). The Church's view of women in the Holy Scripture, *Kyiv Orthodoxy*, 2 November. Available at: <http://kyiv-pravosl.info/2018/11/02/tserkovnyj-pohlyad-na-zhinku-u-svyatomu-pysmi/> [in Ukrainian]
44. Horbyk, S. (2018). Christianity in a secular state: The problem of contemporary coexistence, *Kyiv Orthodoxy*, 21 October. Available at: <http://kyiv-pravosl.info/2018/10/21/hrystyianstvo-u-svitskij-derzhavi/> [in Ukrainian]
45. Merdzhanova, I. (2022). Orthodox Christianity in Eastern Europe and the challenge of self-colonisation, *Kyiv Orthodoxy*, 13 August. Available at: <http://kyiv-pravosl.info/2022/08/13/pravoslavne-hrystyianstvo-u-shidnij-evropi-ta-vyklyk-samokolonizatsiji/> [in Ukrainian]
46. UNFPA Ukraine (2023). 68.7% of respondents consider domestic violence unacceptable: Results of a public opinion survey. *UNFPA Ukraine*. Available at: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news/gbv-perception-survey-results> [in Ukrainian]
47. Tsenko, M.B. (2018). The moral context of contemporary Ukrainian society, S. Rachmaninoff and Ukrainian Culture: International and Multicultural Dialogue, 1(15), pp. 209–218. Available at: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19252/1/209-218.pdf> [in Ukrainian]
48. Inglehart, R. F., (2020). *Religion's sudden decline*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197547045.001.0001>
49. Denysevych, O., (2024). Religion as a strategy for Ukrainians to overcome difficulties at the beginning of the Russian invasion of Ukraine in 2022. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. (4), 85–95. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.085> [in Ukrainian]

The article received 12.01.2026

The article is approved for publication 12.02.2026

The article is recommended for publication 25.05.2026

The article is published 29.05.2026

Authors Contribution : All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest
